

“CE LIVRE SEMBLERA PEUT-ÊTRE BIZARRE À CERTAINS”

*Een bestseller uit de Eerste Wereldoorlog van de monnik-soldaat
Martial Lekeux*

- Elke Brems, Reine Meylaerts, Myrthel Van Etterbeek -

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog wierp minderbroeder Martial Lekeux (1884-1962) de kap over de haag en ruilde hij zijn pij in voor een soldatenplunje. In het boek *Mes cloîtres dans la tempête* (1922) beschreef hij zijn oorlogservaring. Het boek werd de bestverkopende Belgische oorlogsroman van het interbellum en was één van de weinige literaire werken over de Eerste Wereldoorlog die in beide landstalen beschikbaar was. De recente heruitgave uit 2013 (ook in beide landstalen) is echter onopgemerkt gebleven. Waarom had het boek in het interbellum zoveel succes? Welke rol speelden de figuur van de auteur en de naoorlogse context daarin? En hoe gaf de roman thematisch en stilistisch vorm aan de oorlogscultuur waarin hij ingebed was?

I. Martial Lekeux : monnik, schrijver, soldaat

Martial Lekeux, de protagonist en schrijver van *Mes cloîtres dans la tempête*, leek niet meteen in de wieg gelegd voor een literaire carrière. Hij werd geboren als Edouard Arthur Marie Nicolas Norbert in Aarlen op 19 juni 1884, in hetzelfde jaar dat de katholieke partij haar hegemonie vestigde in de Belgische politieke wereld. Het gezin Lekeux was diepgelovig. Er openden zich voor de jonge Edouard twee toekomstperspectieven: een carrière in het leger - hij en zijn vader waren erg geïnteresseerd in de Boerenoorlog -, of een leven als priester of missionaris zoals zijn moeder wenste. Initieel volgde Lekeux het militaire pad. Hij wilde strijden in naam van de rechtvaardigheid en hoopte onder meer het katholieke Polen te bevrijden van het juk van de buitenlandse overheersing. Daartoe startte hij in 1903 een opleiding aan de Koninklijke Militaire School. Drie jaar later werd hij als onderluitenant toegelaten tot het artilleriekorps van Fort Barchon, één van de 12 forten rond Luik. Inmiddels voelde Lekeux zich echter minder en minder op zijn plaats in het leger. Na een ongelukkige liefde keerde hij zich naar eigen zeggen ten volle naar God: *“Mon rôle est d’aimer Dieu. Rien de plus [...] ; mais comment ? Comment organiser ma vie pour L’aimer davantage, pour être plus ‘un’ avec lui ?”*¹ In 1911 hakte hij de knoop door; hij verliet het leger en trad toe tot het Franciscanerklooster in Tielt als broeder Martial Lekeux. Uit zijn kloosternaam (‘krijgshaf-tig’) viel zijn militaire inborst nog af te leiden².

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bevond hij zich dus in het klooster. Maar de Duitse inval liet Lekeux allerminst onverschillig. In *Mes cloîtres* verzucht de ik-verteller: *“Comment ! Pendant dix*

*ans je n’ai fait que cela : fourbir mes armes, me préparer à pouvoir un jour me croiser pour quelque rédemption”*³. En nu de dag voor het grote werk was aangebroken kon hij er niet aan deelnemen. In zijn wanhoop roept hij de Heer aan en vraagt hem om verlichting. Plotsklaps weerklinkt een stem in zijn ziel: *“Ils veulent me crucifier de nouveau... Défends-moi, venge-moi, toi qui m’aimes”*⁴ waarop Lekeux besluit zijn pij voorlopig aan de kapstok te hangen en het zwaard weer op te nemen. Enkele dagen later meldt hij zich – nog steeds in de roman, maar die is gebaseerd op autobiografische feiten - aan bij het Belgische leger in Luik en wordt achtereenvolgens ingezet bij de verdediging van Luik en Antwerpen. Bij Antwerpen dekken hij en zijn compatriotten de terugtocht van het Belgische leger. Om niet in de handen van de Duitsers te vallen marcheren ze daarna naar het neutrale Nederland. Martial Lekeux is het niet eens met dit besluit. Hij verhaalt hoe hij er na vier pogingen in slaagt uit Nederland te ontsnappen. Majoor Hippolyte Joostens' verslag van diezelfde gebeurtenissen is minder kleurrijk: volgens de majoor, Lekeuxs commandant op dat moment, weigerde Lekeux de grens over te steken en begaf hij zich in plaats daarvan richting kust om zich opnieuw aan te sluiten bij het gros van het Belgische leger⁵. Eenmaal aan het Belgische front bezette Lekeux – zowel in het boek als in werkelijkheid - verschillende posten als waarnemer vooraleer hij zich installeerde in de befaamde toren van Oud-Stuivekenskerke. Vanuit de toren had hij een uitstekend zicht op het doen en laten van de Duitse troepen, maar hij was er ook uitermate kwetsbaar voor vijandelijk geschut.

De acties van Lekeux gingen niet onopgemerkt voorbij. In maart 1915 werd hij in De Panne door koning Albert benoemd tot ridder in de Leopoldsorde. Emile Vandervelde, toenmalig minister

1. MARTIAL LEKEUX, *L’ami*, Paris, 1929, p. 267.

2. De biografische informatie is afkomstig uit: PAUL ARON, “Le R. P. Martial Lekeux: franciscain artilleur, et écrivain”, in *Littératures en contact : mélanges offerts à Vic Nachtergaele*, 2003, p. 98 – 101 ; LIONEL JONKERS, *Pour Dieu et la Patrie R. P. Martial Lekeux (1884-1962)*, masterscriptie, Université de Liège, 2009-2010, p. 26-31, 94.

3. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres dans la tempête*, Paris, 1922, p. 17.

4. *Idem*, p. 18.

5. LIONEL JONKERS, *Pour Dieu et la Patrie...*, p. 26.

van staat, en één van de leidende figuren in de Belgische Werkliedenpartij, introduceerde Lekeux bij het grote publiek met het artikel *Un moine guerrier*, dat verscheen in *Le Journal* op 8 april 1915 en op 19 mei werd hernomen in *La Libre Belgique*. Daarin zien we al de grote lijnen van de mythe rond Lekeux opduiken: “pendant que j’étais à P.”, schreef Vandervelde, “des officiers me proposèrent de visiter l’un de ces avant postes [...]. Vous y rencontrez me dit-on, un homme peu ordinaire. Hier c’était un moine. Aujourd’hui, c’est un officier”⁶. De nadruk op die twee schijnbaar tegengestelde rollen, waar hij ook zelf in zijn roman de nadruk op legt, zou steeds weer terugkeren in de berichtgeving over Lekeux, tot in de huidige uitgave toe.

Over Lekeuxs dienst in de tweede helft van de oorlog is niet veel bekend. Het relaas van *Mes cloîtres* eindigt wanneer hij in mei 1916 Oud-Stuivekenskerke, ondertussen een permanente wachtpost, verlaat. Lekeux was op dat moment kapitein. In juli 1916 werd hij overgeplaatst naar een andere divisie en benoemd tot kapitein-commandant waardoor hij het bevel kreeg over een batterij bij de artillerie. De oorlog eindigde voor Lekeux met zijn demobilisatie in april 1919, waarop hij terugkeerde naar het klooster en zijn opleiding met succes hervatte. Een dik jaar later, in 1920, werd de broeder tot priester gewijd⁷.

De toenmalige media volgden de naoorlogse ontwikkelingen van Lekeux met interesse: hij was een bekende Belg geworden. Aan Franstalige zijde deed onder meer Georges Simenon verslag van Lekeuxs eerste mis in de *Gazette de Liège*⁸. Ook de Nederlandstalige *Gazet van Mechelen* versloeg dit heuge-

lijke feit. Het artikel greep de gebeurtenis aan om het verhaal van de “eremijt in de loopgraven”, zoals de titel hem noemde, opnieuw uit de doeken te doen⁹. Rond diezelfde tijd publiceerde de St. Franciscus-drukkerij *De laatste strijdkrachten van Antwerpen. In den waarnemingsdienst. Uit het dagboek van Fr. Martiaal Lekeux*¹⁰. Lekeux werkte op dat moment dus reeds aan een geschreven versie van zijn avonturen. Vanaf juni 1919 verschenen die in de vorm van artikels in *Le Messenger de Saint François d’Assise*, de periodiek van de Franciscaanse gemeenschap. In 1922 volgde de publicatie van *Mes cloîtres dans la tempête* bij Plon-Nourrit et Cie. Die Franse uitgever publiceerde enkele van de meest bekende getuigenissen van de Eerste Wereldoorlog¹¹.

II. *Mes cloîtres dans la tempête*

Mes cloîtres werd een doorslaand succes. In Frankrijk en Franstalig België moest het boek qua verkoop enkel *Gaspard* van René Benjamin (1915), *Le feu* van Henri Barbusse (1916) en *Les croix de bois* van Dorgelès (1919) laten voorgaan. Norton Cru noteerde in *Témoins*, zijn beroemde studie van Franstalige oorlogsliteratuur uit 1929, dat *Mes cloîtres* in maart 1923 al aan zijn 69e editie toe was en in 1926 de 115de editie bereikte¹². Twintig jaar later schreef Camille Hanlet in *Les écrivains belges contemporains de langue française* dat het werk al 150 edities kende¹³. Een Nederlandse versie, *Mijn roode kloosters* (vertaald door de minderbroeder Athanaas Buttiens), verscheen in 1924 bij uitgeverij Jules De Meester en Zonen. Ook in het Nederlands had het boek succes. Verderop in dit artikel bespreken we de kritische receptie.

6. EMILE VANDERVELDE, “Un moine guerrier” in *Mes cloîtres dans la tempête*, Bruxelles, 2013, p. 215.

7. LIONEL JONKERS, *Pour Dieu et la Patrie...*, p. 40-41.

8. *Idem*, p. 98.

9. *Gazet van Mechelen*, 23 september 1920, p. 1.

10. De uitgave heeft geen datum maar verscheen vermoedelijk tussen eind 1919 en 1922. In het werk wordt namelijk verwezen naar een lezing die Lekeux in 1919 gaf in Schaarbeek terwijl van *Mes cloîtres* nog geen sprake is.

11. PIERRE SCHOENTJES, “C’est donc cela, la guerre! La représentation de la mort dans quelques oeuvres de la Grande Guerre”, in *Textyles*, nr. 32-33, 2007, p. 15.

12. JEAN NORTON CRU, *Témoins: Essai d’analyse et de critique des souvenirs de combattants édités en France de 1915 à 1928*, Paris, 1929, p. 349.

13. CAMILLE HANLET, *Les écrivains belges contemporains de langue française 1800-1946*, dl. 2, Liège, 1946, p. 827.

Ruim tachtig jaar later was Pierre Schoentjes minder gecharmeerd door het boek. In een artikel uit 2007 schreef hij: “*Lekeux constitue toutefois un cas exceptionnel, sans équivalent même dans la littérature cocardière en France. On peut d’ailleurs se demander si – en 1922, de surcroît – son ouvrage a bien été lu au premier degré ou si les lecteurs l’ont reçu comme une curiosité*”¹⁴. Contemporaine recensies tonen echter overtuigend aan dat de verkoop gedreven werd door oprecht enthousiasme (cfr. infra). In *Témoins* vroeg Norton Cru, die zelf overigens niet te spreken was over *Mes cloîtres*, zich dan ook niet af of het publiek de roman apprecieerde maar waarom het dat deed. Hij achtte vier met elkaar verbonden elementen verantwoordelijk: de tot de verbeelding sprekende figuur van Lekeux zelf, de rijke variatie van genres in het boek, het verhaal dat ondanks alle gruwelijke taferelen een ondertoon van optimisme behoudt en ten slotte de exaltatie en liefde die Lekeux betoont voor Gods schepping¹⁵.

Dus hoewel noch Schoentjes noch Cru warm liepen voor *Mes cloîtres*, erkende de laatste wel dat het werk een zekere aantrekkingskracht bezat. In de volgende paragrafen reiken we enkele mogelijke oorzaken aan van die aantrekkingskracht. We beperken ons daarbij niet tot de tekstinterne kenmerken maar zoeken het antwoord in de wisselwerking tussen de tekst en de culturele configuratie waarin de tekst ontstond.

III. De oorlogscultuur als voedingsbodem

Lekeuxs roman was helemaal ingebed in het toenmalige mens- en maatschappijbeeld dat ook in de eerste jaren na 1918 nog in het teken stond van de oorlogservaring. In haar boek *Frames of War* bevraagt Judith Butler, in de woorden van Sarah

Bracke: “de culturele manieren waarop affectieve en ethische houdingen gereguleerd worden in relatie tot geweld [...] waardoor verschillende omstandigheden van geweld op fundamenteel andere manieren gekaderd, geëvalueerd en beleefd worden.”¹⁶ Ons culturele kader beïnvloedt hoe we geweld zien en ervaren in oorlogstijd, “*by tacitly differentiating between those populations on whom my life and existence depend, and those populations who represent a direct threat to my life and existence.*”¹⁷ Geweld ten opzichte van ‘de anderen’ wordt dan aanvaardbaar, om ‘ons’ te beschermen. De grenzen van het kader vallen in tijden van verhoogd nationalisme grotendeels samen met die van de natie. Ook het geloof kan een belangrijke rol spelen om de wij-zij-grenzen te trekken, zoals we ook nog in de 21ste eeuw kunnen vaststellen.

In de Eerste Wereldoorlog maakte, volgens Annette Becker, elke burger deel uit van verschillende emotionele en politieke netwerken, die zich uitstrekten van zijn/haar naaste familie tot de staat. Als lid van bijvoorbeeld een gezin, een dorp en/of een beroepsgroep had eenieder een individueel lot, maar tegelijkertijd deelde iedereen ook een collectieve lotsbeschikking. Die collectiviteit werd vooral gedefinieerd vanuit geloof en vaderland¹⁸. Het geloof diende, in de woorden van John Horne, als een medium, een interpretatiekader voor de ervaringen van strijd, dood en rouw. De religieuze taal van offer en verlossing liep als een rode draad doorheen het oorlogsdiscours. De oorlog werd voorgesteld als een kruistocht voor het voortbestaan van de natie en de impliciete waarden die de natie belichaamde. Dit verleende het conflict een teleologische dimensie: de oorlog werd beschouwd als het ultieme maar noodzakelijke offer waarop een lange periode van vrede zou volgen¹⁹. Hetzelfde idee vond uiting in de projectie van de oorlogservaring als een (collectieve) imitatie van het leven

14. PIERRE SCHOENTJES, “‘C’est donc cela, la guerre’...”, p. 22.

15. JEAN NORTON CRU, *Témoins...*, p. 349-350.

16. SARAH BRACKE, “Het engagement van de kritiek: het denken van Judith Butler”, in *Tijdschrift van Wetenschap*, nr. 33, 2011, p. 14.

17. JUDITH BUTLER, *Frames of War. When is Life Grievable?*, London, 2009, p. 42.

18. ANNETTE BECKER, “Faith, Ideologies, and the ‘Cultures of War’”, in *A Companion to World War I*, 2010, p. 235.

19. JOHN HORNE, *State, society and mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge, 2002, p. 9-10.

van Christus²⁰. In dit discours werd dus het offer in naam van de eigen gemeenschap, het vaderland en de waarden waar die voor staan een leidmotief²¹. Terwijl de eigen natie werd geïdealiseerd, werd de vijand – die deze gemeenschap bedreigde – echter ontdaan van alle menselijkheid²².

In België ontstond er een eigen versie van dit discours, aangepast aan de lokale noden. Van 1914 tot 1918 bestond de bevolking de facto uit drie delen: de meerderheid van de Belgen leefden in het bezette gebied, een veertiende van de bevolking bracht de oorlog in het buitenland door en een derde groep vocht als soldaat aan het front. De communicatie tussen de drie groepen verliep moeizaam²³. Toch slaagde het hierboven geschetste tweekoppige discours van geloof en patriotisme erin om in binnen- en buitenland een beeld te creëren van een sterk verenigd België. De herderlijke brief van kardinaal Mercier in het bezette land was daar een mooi voorbeeld van. In die brief uit december 1914 zette de kardinaal uiteen hoe een christen zich zou moeten gedragen onder de bezetting: “De christen mensch is de discipel van eenen God die mensch werd om te lijden en te sterven. Zich tegen het lijden verzetten, opstaan tegen de Voorzienigheid omdat zij droefheid en smart toelaat, ‘t is zijnen oorsprong vergeten.”²⁴ Mercier verbond patriotisme met religie en expliciteerde dat godsvruchtige Belgen twee plichten hadden: “vaderlandsliefde en standvastige lijdzaamheid”²⁵. Door de Belgen te herinneren aan de kruisiging combineerde de kardinaal verschillende boodschappen. In de eerste plaats werd Christus een voorbeeld waaraan de bezette bevolking haar gedrag hoorde te spie-

gelen. Ten tweede vergeleek hij België zelf met de ten onrechte gekruisigde Christus. In dit kader werd lijden, zowel op persoonlijk als op nationaal vlak, een voorbode of zelfs voorwaarde voor verlossing en regeneratie. Geloof faciliteerde de legitimatie van het vaderland, versterkte de patriottische gevoelens en gaf betekenis aan lijden en dood. De burgers in het bezette België ondergingen volgens dit discours de oorlog niet passief maar leverden door hun standvastige lijdzaamheid een waardevolle bijdrage aan de oorlogsinspanning en namen zo de controle over hun eigen lot en dat van het land weer in eigen handen²⁶.

Aan nationalistische zijde zien we een vergelijkbare toenadering tussen religie en nationalisme. Tijdens de oorlog raakten francofone katholieke milieus meer en meer onder de invloed van het gedachtegoed van de Franse ultranationalistische beweging *Action Française*²⁷. Net als voor hun Franse collega's was het vaderland voor de Belgische nationalistende absolute grootheid. De katholieke religie werd gezien als nationaal erfgoed dat ‘tallose burgers en soldaten hoop, moed en offergeest bijbrengt’²⁸. Het is “*la maison du peuple par excellence* [...] waar de eeuwig brandende godslamp voor hen de onsterfelijkheid van het vaderland symboliseerde”²⁹. De exacte impact van de stroming is moeilijk te meten. Zeker is echter dat haar ideeën prominent aanwezig waren in het invloedrijke katholiek-nationalistische dagblad *Le XXe Siècle*, de grootste Belgische krant in ballingschap. Die krant werd met steun van de regering ook onder de soldaten aan het front verdeeld. Naast de nadruk op innerlijke eenheid creëerde dit nationalisme ook een sterk

20. ANNETTE BECKER, “Faith, Ideologies...”, p. 240.

21. JOHN HORNE, “Demobilizing the mind: France and the legacy of the Great War, 1919-1939”, in *French History and Civilization*, nr. 2, 2009, p. 104.

22. *Idem*, p. 103.

23. SOPHIE DE SCHAEPDRIJVER, *De Grootte Oorlog: Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 2013, p. 111-113.

24. JOSEPH DESIRÉ MERCIER, *Vaderlandsliefde en standvastige lijdzaamheid*, Amsterdam, 1915, p. 7.

25. *Idem*, p. 8.

26. Gebaseerd op de analyse van Sophie de Schaepdrijver, “Lijdzaamheid als inspanning: de bezetting van ‘14-’18 in dagboeken”, in *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke academie voor Nederlandse taal- en letterkunde*, nr. 2, 2014, p. 120-122.

27. ERIC DEFOORT, *Een Belgisch reactionair katholicisme: Maurras en de Action française binnen het Belgische Franstalige katholicisme, 1898-1926*, doctoraatssthesi, KU Leuven, 1975, p. VII, 85.

28. *Idem*, p. 107-108.

29. *Idem*, p. 108.

vijandbeeld. Daarmee werd niet enkel bedoeld op de Duitsers, typisch voor de oorlogscultuur vormden ook de vijanden in eigen schoot (pacifisten, internationalisten, flaminganten,...), die zogezegd de vitaliteit van het land ondermijnden, een constante bron van zorgen³⁰.

Het werk van Lekeux maakte onmiskenbaar deel uit van die oorlogscultuur die ook begin jaren '20 nadrukkelijk aanwezig blijft in de samenleving. Zo werd België in een rapport van de Carnegie stichting uit 1923 op de vingers getikt om de virulente beschrijving van Duitsers in handboeken voor de lagere school.³¹ Geschiedisonderwijs werd gezien als de meest efficiënte weg naar patriottisme en de oorlog als één van de mooiste illustraties daarvan. De lessen over de oorlog werden echter ook aangegrepen om haat op te wekken tegen de Duitse natie.³² In 1926 stuurde de socialistische minister van onderwijs Camille Huysmans daarom een omzendbrief die opriep om handboeken die haat predikten te verbannen uit de klaslokalen.³³ Judith Butler schreef dat “[w]hen a population appears as a direct threat to my life, they do not appear as ‘lives’, but as the threat to life”, waardoor deze levens (van ‘de anderen’ dus) ‘ungrievable’ worden³⁴. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd haat voor de vijand een geaccepteerde manier om je liefde voor god en vaderland te tonen³⁵. Dat blijkt duidelijk uit de volgende scène, die zich afspeelt in het heest van de strijd om Luik:

Il]’ai conscience que je donne des coups de pied dans des têtes, qui, d’en bas, me jettent la flamme de leur haine ; puis, quand mon browning est vide, je tire mon sabre, et je frappe

*comme un fou, en criant : ‘Vive le Roi!’ [...] Et parmi les éclairs que font les moulins de mon sabre, une vision très douce flotte devant mon âme : à mon Seigneur aimé, es-Tu content de ton soldat ? Jésus, mon Dieu, je T’aime !... Et sous son amoureux regard, je me sens le cœur saturé de joie, d’amour, de paix... Maintenant cela s’apaise. Je ne vois plus de gris*³⁶.

De Duitsers worden afgebeeld als minder dan menselijke creaturen die Lekeux bestoken met hun haat. Binnen het fragment wordt bovendien op verschillende momenten verwezen naar de instanties en interpretatieve kaders die Lekeuxs gewelddadige gedrag legitimeren. Lekeuxs uitroep “vive le roi” onderlijnt dat hij handelt met goedkeuring van de staat. Zelfs God, de hoogste autoriteit van al, kijkt goedkeurend toe op het gedrag van zijn soldaat, wat erop wijst dat Lekeux niet enkel een rechtvaardige, maar een heilige oorlog vecht.

IV. De retoriek van de omkering

Lekeux maakte gebruik van de retoriek van de omkering om het publiek stap voor stap door zijn redenering en legitimering te loodsen. De retoriek van de omkering is een conventie in het klaaglied, een duidelijke intertekst van Lekeuxs boek: “After crying to God, defining a crisis that seems hopeless and asking God to deliver, the poet reverses himself by expressing his confidence in God and vowing to praise God for deliverance”³⁷. *Mes cloîtres* is doordrongen van dat patroon, passages vol twijfel en bevraging wisselen af met momenten waarin Lekeux zijn geloof hervindt.

30. LIEVEN SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad : een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tielt, 2000, p. 236.

31. TINE HENS, *Oorlog in tijden van vrede. De Eerste Wereldoorlog in de klas : 1919-1940*, Kalmthout, p. 90-95. Het onderzoek boog zich in eerste instantie enkel over francofone publicaties. Pas in 1927 verscheen een gelijkaardige studie over Nederlandstalige schoolboeken.

32. *Idem*, p. 84, 141-142.

33. *Idem*, p. 101.

34. JUDITH BUTLER, *Frames of War...*, p. 42.

35. ANNETTE BECKER, “Faith, Ideologies...”, p. 238.

36. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 37-38.

37. LELAND RYKEN, JAMES C. WILHOIT & TREMPER LONGMAN, *Dictionary of biblical imagery*, Downers Grove, 2010, p. XV.

Het boek opent met een scène in de loopgraven waar Lekeuxs vertrouwen in het goddelijke plan wankelt. Wanneer de dood als een hyena over de vlakte sluipt, heldhaftige soldaten verworden tot bloedende klompen vlees en slijk³⁸ en de oorlog raast als een dodelijke storm wordt Lekeux bevangen door “une immense nausée de cette guerre ignoble” en vraagt hij zich af:

Qu'est-ce que je fais ici, moi? Saint François, ô mon Père! [...] Est-ce cela que tu m'as appris? Est-ce pour faire cela que j'ai pris ton humble et angélique bure?... Est-ce cela que tu m'as enseigné, ô mon Christ bienaimé? Aimez-vous, aimez-vous... Je ne vis que pour la haine et pour la tuerie. Pourquoi donc suis-je ici? [...] Pourquoi dois-je haïr, moi qui n'avais appris qu'à aimer?...³⁹

Op dat punt wil hij niets liever dan terug in het klooster zijn: een vredevol en rein toevluchtsoord waar broederlijkheid de regel is en niet de uitzondering. Maar dan, net als de dag aanbreekt, hoort hij de stem van God die hem vraagt of hij vergeten is dat hij, Lekeux, vecht in ZIJN naam, als soldaat van God ter verdediging van recht en liefde? Begrijpt Lekeux de ware aard van het kloosterleven niet? Wat is die strenge afzondering anders dan “le Sacrifice et, par lui, l'Amour”⁴⁰? Weet hij niet dat vredigheid de vrucht is van zelfverloochening?

Or donc réjouis-toi: car voici que dans la boue, dans le sang, dans l'horreur, tu m'offres de toi-même le plus pur holocauste; voici que tout ton être se trouve sacrifié, voici que je te possède dans le martyre complet de ton désir et de ta joie. Réjouis-toi: car, sous ta lourde armure, tu me sers mieux que dans une paix facile⁴¹.

Het is net door te lijden naast God dat Lekeux meewerkt aan de verlossing van het land in de

letterlijke zin en op een spiritueel niveau. Eens Lekeux zijn dwaling inziet, bloeit in het boek de dageraad open en verjagen de heldere zonnestralen de laatste wolken. Lekeux beseft dat de oorlog voor België een verhulde zegen is: “je vis clairement que de tous les bienfaits qu'eût reçus ma patrie, ce martyre sanglant était le plus grand bienfait, qui la rendait participante de l'idéale beauté du Christ crucifié”⁴². Deze passage, die het voorwoord uitmaakt en vervolgens in verschillende gedaantes op verschillende plaatsen in het boek terugkeert, toont hoe Lekeux de omkering gebruikte om de lezer mee te krijgen: de afschuw keert om in verrukking (ook gesymboliseerd in het openbreken van de hemel) door het besef dat net de gruwel de voorwaarde is voor de verlossing. Hoe smeriger en ‘lager’ men gaat, hoe hoger men daarna kan reiken. Zoals hierboven uitgelegd is dat hogere doel een amalgaam van religie en patriottisme. Het is een boodschap die eenieder die de brief van kardinaal Mercier las vertrouwd in de oren klonk. Het is opvallend hoe Lekeux als verteller ook God laat spreken (met zijn stem), hij treedt zelf op als vertolker van God (die niet toevallig Lekeuxs boodschap verkondigt). Lekeux meet zich de autoriteit van God aan.

Het offer stond dus centraal in de oorlogscultuur. Lekeux verheerlijkte het offer *an sich*: men lijdt niet *uit* liefde voor God of vaderland, liefde *is* lijden. Moderne oorlogsvoering vereiste dat men de geest verhief boven de behoeftes van het lichaam en zichzelf opofferde in functie van een hoger doel. Zoals Lekeux impliceerde met de titel van het hoofdstuk ‘Per Crucem...’ (ellips van ‘per crucem ad lucem’, door het kruis naar het licht): het lijden omhelzen leidt tot de ultieme verlossing. In die zin werd de oorlog een leerschool die de Belgen, in naam van de liefde, het lijden en het offer, een andere manier van leven toonde en hen dichter bracht bij het goddelijke ideaal van Jezus Christus.

38. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 10.

39. *Idem*, p. 11.

40. *Idem*, p. 13.

41. *Idem*, p. 13.

42. *Idem*, p. 94.

Het is vanuit dat perspectief niet verrassend dat Lekeux haast genoeg leek te scheppen in de verschrikkingen van de oorlog. Lelijkheid en destructie worden door hem als verteller geësthetiseerd en zelfs geheiligd. Op weg naar een nieuwe uitkijkpost beschrijft Lekeux het vernietigde frontlandschap als een sluimerende vlakte waarover de morgenmist “*un enchantement de paix*” verspreidt⁴³. Rottende lijken liggen her en der verspreid en paardenkrenge bulten uit als opgezwollen zakken. De overheersende (gemoeds)stemming is echter allesbehalve afschuw: “*cela paraît tout naturel et presque souriant dans cette vaste sérénité qui ouvre à l’âme des portes inconnues*”⁴⁴. Wanneer hij zijn bestemming bereikt, wankelt Lekeux standvastigheid een ogenblik: het huis waar hij de volgende dagen zal moeten doorbrengen is namelijk al bezet door een dozijn dode Duitsers waarvan de lijken wanorde-lijk zijn opeengehoopt. Hun ingevreten gezichten met grote witte ogen zijn vertrokken tot een gruwelijke grijns, hun hersenen decoreren de muur, en één van de Duitsers heeft een wijd opengescheurde buik waardoor hij wel een slachtdier lijkt. Dit alles wasemt een fletse walgelijke geur uit. Het lagere deel van Lekeuxs wezen deinst terug, maar zijn ziel verheft zich bij deze aanblik en hij bedankt God om hem zo te laten lijden⁴⁵: “*Celui qui donne sa vie la sauvera...*”⁴⁶.

Sint-Franciscus, schreef Lekeux, “*tu n’aurais pas désavoué la vie pénitente et mortifiée que nous menions là-bas et la sainte pauvreté de mon nouveau couvent...*”⁴⁷. Omringd door zijn “*frères les rats*” (de intertekst is hier duidelijk het franciscaanse discours) en zijn “*soeurs les mouettes [...] sans autre distraction que la vue des cadavres et le chant des obus*”⁴⁸ was Lekeux in zijn element. In het boek

Sacrifice uit 1917 schetste de Franse auteur Henri Massis, een trouwe discipel van *Action Française*, een gelijkaardig beeld van het frontleven:

*Nous aurons vécu, par la guerre, dans une incomparable grâce [...] Telle est la méditation qui se déroule dans le cloître des tranchées. Nul solitaire n’en fit plus ardente [...] Quelle trappe, quelle clôture offre semblable spectacle de dénuement d’abandon, une vision plus profonde, plus réelle, de la mort, une solitude si sévère, une société d’âmes fraternelles, soutenues d’une pareille ferveur?*⁴⁹

Net als Lekeux stelde Massis het loopgravenbestaan niet voor als iets negatiefs, maar als een waardevolle en verrijkende ervaring. Die verrijking zit zowel in de ervaring zelf als in het effect dat zij zal hebben in de toekomst: de opgang naar de glorie. Dat Lekeux terugviel op Massis om de gelijkenissen tussen het leven als soldaat en het monnikenbestaan te belichten mag dan ook geen wonder heten. In de loopgraven zijn soldaten: “*les moines de couvents nomades [...] et notre honneur à nous, c’est de souffrir et d’être perpétuellement vainqueurs de notre souffrance.*”⁵⁰

Voor wie ervoor koos het vege lijf te redden, toonde Lekeux niets dan minachting. De Belgische troepen die de terugtrekking van het leger uit Antwerpen dekten, en daarna uitweken naar het neutrale Nederland, vergeleek hij met Judas en hun oversten waren volgens hem het ergste soort lafaards. Tijdens zijn vlucht uit Nederland vormden de neutrale ‘keeskoppen’ de vijand en een vluchtende Belg die hem niet verder wilde of durfde helpen noemde hij afkeurend ‘pékin’⁵¹,

43. *Idem*, p. 140.

44. *Idem*, p. 141.

45. *Idem*, p. 141-142.

46. *Idem*, p. 141.

47. *Idem*, p. 152.

48. *Idem*, p. 151.

49. HENRI MASSIS, *Le sacrifice*, Paris, 1917, geciteerd in Annette Becker, *La guerre et la foi: de la mort à la mémoire 1914-1930*, Paris, 1994, p. 28.

50. HENRI MASSIS, *Le sacrifice*, Paris, 1917, geciteerd in Martial Lekeux, *Mes cloîtres...*, p. 205.

51. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 130.

een pejoratieve legerterm voor burgers. De enige Duitser die zijn goedkeuring wegdroeg, was dan weer een godvruchtige man die bereid was te sterven voor zijn vaderland, hij – hoewel een vijand – kan op Lekeuxs waardering rekenen, omdat hij een herkenbaar discours hanteert: “*sterben ist leben*”, meent hij en hij overlijdt voor het vuurpeloton met de woorden “*Deutschland über...*” op de lippen⁵².

V. Oorlog als remedie

Het verhaal van Lekeux vertoont de sporen van twee veel in het interbellum voorkomende religieuze houdingen tegenover de oorlog⁵³. Enerzijds door-dringt, zoals hierboven uiteengezet, het christelijke idee van offer en wederopstanding zijn verhaal. Die interpretatie van het oorlogsleed kon wellicht soelaas bieden voor gelovigen tijdens de oorlog en kort erna. In de nasleep van de oorlog viel op dat de kerk, na een seculariseringstendens op het einde van de negentiende eeuw, bij het grote publiek weer aan aantrekkingskracht won. Zowel het aantal communies als het lidmaatschap van religieuze orden steeg tijdens het interbellum⁵⁴. Anderzijds werd de oorlog gezien als een straf van God voor de zonden van de moderne samenleving. Ook van die interpretatie vertoont *Mes cloîtres* elementen, maar Lekeux paste haar in zijn eigen discours in. De monnik-soldaat had weinig op met de moderne samenleving. Beschaving had voor hem niets te maken met de waarden van de Verlichting: “*La civilisation... Voici ce que c’est : c’est d’avoir su élever son âme au-dessus de l’égoïsme, c’est de savoir se donner, et souffrir pour un rayon de beauté, c’est de savoir aimer : car l’homme est fait pour cela, et pas pour autre chose.*”⁵⁵ Het leven in het moderne

Parijs, waar Lekeux op een bepaald moment herstelde van zijn beproeving in de loopgraven, zei hem niets, zo blijkt uit *Mes cloîtres*. Hij vond het gedrag van de plezier makende inwoners en bezoekers van de metropool onverdraaglijk. Maar wat viel er anders te verwachten van Parijs?: “*ne suis-je pas ici dans la ville qui a fait la fameuse Révolution pour les ‘ Droits de l’Homme’? Ah! la bêtise humaine!*”⁵⁶ Diezelfde visie op de maatschappij vond men op het einde van de jaren twintig terug in de geschriften van de meer reactionaire individuen binnen de katholieke intelligentsia. In hun ogen werkten de verlichtingswaarden als een sluipend gif dat de hoekstenen van de samenleving aantastte: “*Europe had reached a decisive turning point in which a ‘clapped-out civilization’ (civilisation caduque) must give way to a new social and political order better suited to the realities of the modern, industrialized world*”⁵⁷, aldus Conway. Die nieuwe staatsvorm diende zich te inspireren op de principes en de geest van het katholieke geloof⁵⁸. Met dit laatste was Lekeux het volmondig eens. Maar hij gaf binnen dit discours een andere plaats en betekenis aan de oorlog. Rond 1930 zagen de overwegend francofone, reactionaire katholieken in de voorbije oorlog een symptoom van de diepe crisis waarin de maatschappij zich bevond⁵⁹. Bij Lekeux, die tien jaar eerder schreef, was de Eerste Wereldoorlog geen symptoom of straf, maar een remedie. Oorlog was, in de ogen van Lekeux, een productieve, opbouwende kracht. De oorlog had het Belgische volk, dat hij verzonken waande, in willoze zelf-zucht aan zichzelf ontruk en in een staat gebracht waar het zichzelf blijmoedig opofferde in naam van een principe⁶⁰, in naam van het vaderland. Dat was voor Lekeux de grote waarde van het geloof in het vaderland: patriottisme vraagt immers eenzelfde

52. *Idem*, p. 83, 85.

53. ANNETTE BECKER, “Faith, Ideologies...”, p. 241.

54. MARTIN CONWAY, “Building the Christian City: Catholics and Politics in Inter-war Francophone Belgium”, in *Past & Present*, nr. 128, 1990, p. 118.

55. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 224-225.

56. *Idem*, p. 227.

57. MARTIN CONWAY, “Building the Christian City...”, p. 131.

58. *Idem*, p. 131-132.

59. *Idem*, p. 130-131.

60. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 20.

houding en waardenbeleving als religie. De civiele religie (het geloof in het vaderland) was belangrijk, omdat zij de Belgen de waarden bijbracht die aan het hart lagen van zijn opvattingen over het geloof en aldus het pad effende voor een samenleving waarin niet langer de mens maar God centraal stond. In vergelijking met de stroming die de oorlog als een straf interpreteerde, was dat werkelijk een optimistische visie.

In België was de civiele religie waarin God en vaderland werden gelijkgesteld nog prominent aanwezig in het begin van de jaren twintig⁶¹. In oorlogsromans uit die periode geven burgerhelden het leven voor het vaderland *“selon un schéma identique, étonnement proche du récit de la Passion du Christ”*⁶². Dit kwam Lekeux goed uit. Hij wilde de bladzijde van de oorlog helemaal niet omslaan zodat het normale, vooroorlogse leven hervat kon worden. Integendeel, Lekeux wilde net verder bouwen op het elan van de oorlogscultuur, en van liefde en lijden de hoekstenen maken van een nieuwe en volgens hem betere samenleving.

VI. Een literair boek

Vanuit deze optiek bevat *Mes cloîtres* representatie van de oorlog een flinke dosis optimisme, waardoor het boek volgens Norton Cru de lezers kon opbeuren⁶³. Daartoe droeg ook de lyrische stijl die Lekeux in sommige scènes hanteerde bij: zijn blik, sterk gekleurd door zijn uitgangspunt (liefde is lijden) en zijn religieuze interpretatiekader, hielp hem om de oorlog in lyrische, soms hoogdravende bewoordingen te beschrijven. Tijdgenoten konden dit register kennelijk wel smaken,

ook de Vlaams-nationalistische kapelaan Cyriel Verschaeve oogste succes met dit verheven en abstracte taalgebruik⁶⁴. Het is een poëtisch register dat de gruwel en het lijden esthetiseert.

Zoals wel vaker het geval was met frontliteratuur is ook *Mes cloîtres dans la tempête* veeleer een verzameling van scènes uit het militaire leven dan een coherent verhaal. De scènes verschillen bovendien sterk van toon en stijl. Lekeux ont-snapping uit het neutrale Nederland leest bijvoorbeeld als een schelmenroman, en zijn tijd aan het front, wanneer hij in isolement in zijn toren leeft, vertoont trekken van een robinsonade, maar dan met een extra portie slagveldgruwel, zogenaamde *battlefield gothic*. Andere episodes worden gedomineerd door humor of zelfs slapstick. In één hoofdstuk, volledig geschreven in dialoogvorm, dient Lekeux onder het bevel van een oude majoor die is teruggekeerd uit zijn welverdiende pensioen om België bij te staan in zijn uur van nood. De man heeft echter in twintig jaar geen kanon meer van nabij gezien, heeft geen idee wat er aan de hand is, en kan met de beste wil van de wereld Lekeuxs naam niet onthouden. Deze zeer geestige scène - inclusief regie-aanwijzingen - kan zo op het toneel worden opgevoerd.

Een duidelijke intertekst is ook het ridderverhaal. Uit het werk van Elizabeth Marsland over oorlogspoëzie blijkt dat *“the commitment of the country and of individuals was often placed in a context of chivalry”*⁶⁵. ‘Medievalism’ functioneerde als een

metaphor with which to avoid the reality of shells instead of swords, [...] and mass destruction rather than single combat. More impor-

61. LEEN ENGELÉN, *De verbeelding van de Eerste Wereldoorlog in de Belgische speelfilm (1913-1939)*, doctoraatsthesis, KU Leuven, 2005, p. 129.

62. LAURENCE VAN YPERSELE, “Les patriotes belges face à l’occupation allemande de 14-18 dans la littérature francophone belge”, in *Mémoires et antimémoires littéraires au XXe siècle : la Première Guerre Mondiale*, dl. 2, Bruxelles, 2008, p. 171.

63. JEAN NORTON CRU, *Témoins...*, p. 349.

64. SOPHIE DE SCHAEPRDRIJVER, “Drie Vlaamse schrijvers en de Grote Oorlog: de oorlogsaantekeningen van Virginie Loveling, Stijn Streuvels en Cyriel Verschaeve”, in *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, deel LVI, 2002, p. 278.

65. ELIZABETH MARSLAND, “Literature as interaction: readers and ‘non-readers’ in First World War propagandist poetry”, in *Poetics*, nr. 13, 1984, p. 492.

tantly, it served in assuring readers [...] that the death of the young men of the country was not, after all, such a terrible tragedy, for the manner of their dying was in a noble and worthy tradition⁶⁶.

Wanneer Lekeux in hoofdstuk 1 zijn transformatie van geestelijke naar soldaat beschrijft, kleedt hij dat in als een scène uit een ridderroman. In een kerk op de weg naar Luik, “devant le Tabernacle, d’un geste spontané, je tirai mon sabre. Et de mes lèvres jaillit, brûlante, une prière: ‘mon Seigneur très aimé! puisque c’est Toi qui as mis dans mon âme l’amour de la justice, prends-moi maintenant comme ton chevalier’⁶⁷”. In de schemering valt er daarop een straal op de blanke kling, die zo lijkt te baden in purperen vlammen, waarop Lekeux met een pennenmes de letters M(iles) C(hristi), soldaat van Christus, in het lemmet snijdt. Het verloop en de conventies van de ridderverhalen waren bij de lezers zo ingeburgerd dat een schrijver zulke passages kon neerpennen in het volste vertrouwen dat de lezer het belang van termen als recht en eer zou begrijpen en het gewicht van de zaak waarvoor gevochten werd passende waardering zou toekennen⁶⁸.

VII. Geen literair boek

Lekeux presenteerde zijn boek echter zeker niet als ‘literair’. Zoals we reeds zagen, sprak de figuur van de monnik-soldaat tot de verbeelding van het publiek, waardoor hij zelfs voor de publicatie van *Mes cloîtres* al een zekere bekendheid genoot. Op de voorpagina van zijn boek werd hij geïntroduceerd als: ‘Fr. Martial Lekeux, Franciscain, Com-

mandant d’Artillerie’. Lekeux positioneerde zich dan ook niet als schrijver van ‘literatuur’, maar als militair. Volgens Evelyn Cobley profileerden veel WOI-romans zich nadrukkelijk als verhalen die gegrond waren in autobiografische ervaringen⁶⁹. Dat was nodig voor hun geloofwaardigheid. Oorlogsliteratuur stond in het literaire spectrum aan het andere einde van *l’art pour l’art*. Zowel M. Willemotte als K. Elebaers contrasteerden vlak na de oorlog de ‘eerlijke’ oorlogsliteratuur met “le main délicat”⁷⁰ of “de juffertjespoze”⁷¹ van de vooroorlogse generatie. Merk ook het gegenderd karakter van die tegenstelling op: oorlogsliteratuur was sterk mannelijk geconnoteerd. Maurits Sabbe schreef in 1923 dat oorlogsboeken uitstekende literatuur waren “[n]et doordat ze zich verre houden van alle literatuur”⁷². Aan Frans-talige zijde prees René Lyr een oorlogsboek omdat het geschreven was “sans grand souci littéraire” maar de oorlog toont “telle qu’elle fut vraiment” en hij besloot: “quelle littérature vaut mieux que celle-la?”⁷³ Men stelde dus in de kritische receptie ‘literatuur’ voor als decoratie, opsmuk, zelfs vervalsing en inauthenticiteit. Daartegenover stond de oorlogservaring als echt en rauw. Toch maakt die opvatting over hoe de oorlog gerepresenteerd moest worden natuurlijk ook deel uit van een bepaalde poëtica en zijn ook oorlogsboeken literaire constructen. Cobley stelt dat oorlogsliteratuur, gebaseerd op eigen ervaring of niet, een plaats geeft aan oorlog en geweld door middel van de narratieve structuur van de roman.⁷⁴

Lekeux speelde handig in op dit verlangen naar echte verhalen. In *Maggy*, de opvolger van *Mes cloîtres*, ontkende hij expliciet de fictionele sta-

66. *Idem*, p. 492.

67. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 29.

68. ELIZABETH MARS LAND, *The Nation's Cause. French, English and German Poetry of the First World War*, London, 1991, p. 56, 80.

69. EVELYN COBLEY, *Representing war: form and ideology in first world war narratives*, Toronto, 1996, p. 72-82.

70. NICOLAS MIGNON, *Les grandes guerres de Robert Vivier (1894-1989). Mémoires et écritures du premier conflit mondial en Belgique*, Paris, 2008, p. 79.

71. KAREL ELEBAERS, “Van Vlaamse letteren aan den IJzer”, in *Dietsche Warande en Belfort*, nr. 1, 1919, p. 85.

72. MAURITS SABBE, “Vlaamse oorlogsliteratuur”, in *Onze helden gestorven voor het vaderland: België's epische strijd van 1914 tot 1918*, Brussel, 1922, p. 282-285.

73. NICOLAS MIGNON, *Les grandes guerres de Robert Vivier...*, p. 155.

74. EVELYN COBLEY, *Representing War: Form and Ideology in First World War Narratives*, Toronto, 1996, p. 72.

tus van de tekst: “*un pauvre franciscain n’a pas le loisir de façonner des phrases*”. Hij waarschuwde zijn lezers: “*donc n’y point de chercher de littérature, et se contenter des choses elles-mêmes*”⁷⁵. Hiermee stimuleerde hij de argeloze leeshouding ten opzichte van de waarachtigheid van oorlogsliteratuur die Copley afwijst. Lekeuxs geloofwaardigheid werd nog versterkt door zijn dubbele rol als monnik en soldaat. Zowel de morele kwaliteiten die toegeschreven werden aan de clerus als zijn positie van frontsoldaat verleenden gewicht aan zijn stem en legitimeerden zijn visie. De figuur van de soldaat was, en blijft, een bevoorrechte getuige in oorlogsliteratuur. Er was een breed verspreid geloof, schrijft Ann-Louise Shapiro “*that only eyewitnesses could apprehend and convey the reality of a war that was, in its details, ineffable and beyond words- a reality that emerged exclusively from ‘that great confessional’ of the trenches*”⁷⁶. In het bezette België had het prestige van de soldaten aan de IJzer haast mythische proporties aangenomen omdat zij bereid waren hun leven te geven om het land te bevrijden⁷⁷. Lekeuxs positie als monnik verleende hem bovendien gezag als geestelijk leidsman. Elizabeth Marsland legt uit dat “*[t]hroughout human culture the perception of the supernatural has rested in the rupturing of borders between absolute categories [...] (between life and death, animal and inanimate, known unknown,...). In the war however [...] such borders were constantly threatened or bridged*”⁷⁸. Daardoor ontstond er nood aan een tolk die thuis was in twee werelden. Lekeux, die zowel autoriteit genoot op het seculiere vlak als soldaat en op spiritueel gebied als priester in opleiding, maakte aanspraak op deze functie en versterkte die claim bewust. Dat is onder andere zichtbaar in zijn gebruik van voornaamwoorden: in tegenstelling tot die andere Belgische schrijver-soldaat Max Deauville onderscheidde Lekeux

zich van zijn medesoldaten door het over hen te hebben in de derde persoon meervoud (‘zij’) en niet te spreken van ‘wij’. De afstand tussen hem en de andere soldaten krijgt in de roman ook een opvallende ruimtelijke uitdrukking. Misschien wel de bekendste episode uit *Mes cloîtres* betreft de tijd die Lekeux doorbracht als solitaire waarnemer in een stukgeschoten toren die zich verheft boven het puin. Die positie hield voor hem een gevoel van macht in: “*j’étais maître du monde, et de la bataille, et de tout*”⁷⁹. De hoogte van de toren wordt een beeld voor zijn ziel die tijdens (dankzij?) de oorlog de hoogte heeft bereikt waarnaar ze streeft. Maar ook de fallische connotaties zijn moeilijk te ontkennen.

VIII. De kritische receptie tijdens het interbellum

Mes cloîtres werd lovend onthaald, zowel in Frankrijk als in België. Aangezien het boek bij de Franse uitgever Plon verscheen, iets waar vele Franstalige Belgische auteurs op dat ogenblik alleen maar van konden dromen, kreeg het ook ruime aandacht in de Franse pers. Dat droeg zonder twijfel bij tot het prestige van Lekeux en van zijn roman in België. Over het algemeen beschouwde men het als een goed boek dat veel succes had, en de critici verwezen graag naar de vele edities op korte tijd. De criticus van de Franse *Revue Critique d’Histoire et de Littérature*, een tijdschrift dat het reactionair katholicisme van de *Action Française* aanhing, waardeerde het pittoreske karakter van het verhaal en vond het een vlot geschreven boek. Bovenal vond hij Lekeuxs boek het meest verrassende van de vele oorlogsboeken die hij gelezen had. Dit kwam vooral door de mengeling van enerzijds tragische gevechtsscènes en brutaal geweld met anderzijds vrome gebeden en mys-

75. MARTIAL LEKEUX, *Maggy*, Paris, 1925, p. III.

76. ANN-LOUISE SHAPIRO, “The Fog of War: Writing the War Story Then and Now”, in *History and Theory*, nr. 1, 2005, p. 92.

77. ANTOON VRINTS, “Eenheid in verdeeldheid. Spanningsvelden in België tijdens de Eerste Wereldoorlog”, in *Het Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, nr. 2-3, 2014, p. 33.

78. ELIZABETH MARSLAND, *The Nation’s Cause...*, p. 208-209.

79. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres...*, p. 193.

tieke gevoelens die het autobiografische verhaal van de soldaat-geestelijke kenmerkten.

*au milieu des horreurs de la lutte, des fatigues et des dégoûts qu'elle engendre, il passe brusquement aux tendres oraisons du poverello, il se fonde en une charité ardente pour les âmes frustes qui l'entourent, pour l'espion ennemi, 'son frère', qu'il console avant l'exécution; il bénit la guerre, 'notre sœur', parce qu'elle est leçon de souffrance et d'amour*⁸⁰.

Kortom, volgens de criticus was het een boek dat de lezer perplex achterliet. Ook andere critici haalden het ietwat vreemde ("*curieuse publication*")⁸¹ karakter van het boek aan. "*On goûtera diversement ce livre, qui semblera peut-être bizarre à certains*" merkte Charles Merkl op in de gezaghebbende *Mercure de France*⁸². Het was vooral de vreemde mengeling van oorlog en religie, van heldendom en medemenselijkheid, die de roman zo speciaal maakte volgens Merkl. Hij zag daarin een karaktertrek van "*l'âme belge*"⁸³. Deze originele mix werd ook gewaardeerd in de Franse *Revue des Questions Historiques*⁸⁴ en de *Bulletin de la Société internationale de Science Sociale*⁸⁵. Sommige critici loofden verder de klassieke, pure taal en het gevarieerde en steeds meeslepende beeld dat Lekeux voor de lezer schetste. Anderen vonden de taal eerder sappig en recht voor de raap⁸⁶. Francis de Miomandre, een bekende Franse schrijver en vertaler, veroordeelde daarentegen in het invloedrijke *Les Nouvelles Littéraires* "*ce style*

'poilu' qui me gêne presque tous les livres de guerre".⁸⁷. Het eindoordeel van Miomandre was wel positief, net omwille van de al eerder aangehaalde thematische combinatie van oorlog en religie die in de persoon en het personage Lekeux tot uiting kwamen. Soms verwezen Franse critici ook naar enkele typisch Belgische aspecten van het boek, zoals "*la blague belge*"⁸⁸, maar over het algemeen kreeg het feit dat *Mes cloîtres* een Belgisch boek was, geen aandacht.

In 1924 verscheen, zoals reeds vermeld, de Nederlandse vertaling. Maar nog vooraleer de Nederlandstalige versie op de markt was⁸⁹, verschenen er al recensies over het Franse origineel in de Vlaamse en Nederlandse pers. Ze getuigden van een periode waarin veel Vlamingen (en Nederlanders) goed tweetalig (Nederlands-Frans) waren, en de Franstalig Belgische en Franse literatuur met veel interesse volgden. Uiteraard mocht een bestseller als *Mes cloîtres* dan niet ongemerkt voorbij gaan. Een aantal kranten vermeldden het naar aanleiding van toespraken die Lekeux in die periode in Antwerpen, Brussel en Mechelen over zijn boek gaf⁹⁰. Ze apprecieerden de typische vermenging van religie en oorlog die de roman zo kenmerkten. Ook de oprechtheid en welsprekendheid van de auteur werden gesmaakt. Eén recensie benadrukte dat de voordracht "in 't Fransch zal gegeven worden. De Monnik-Soldaat is een Waal en is onze taal niet voldoende machtig"⁹¹. Of hoe de taaltoestanden en de politiek nooit ver weg waren. Andere recensies bespraken het

80. LR., *Revue Critique d'Histoire et de Littérature*, 1923, p. 232.

81. CHARLES MERKL, *Mercure de France*, 1923, p. 542.

82. *Idem*, p. 543.

83. *Idem*, p. 544.

84. *Revue des Questions Historiques*, 1923, p. 250.

85. *Bulletin de la Société internationale de Science Sociale*, 1926.

86. CHARLES MERKL, *Mercure de France*, 1923, p. 543.

87. FRANCIS DE MIOMANDRE, *Les Nouvelles Littéraires*, 1922, p. 3.

88. CHARLES MERKL, *Mercure de France*, 1923, p. 543.

89. Opmerkelijk is de publicatie van een "Bladzijde uit de oorlogsherinnering van een kloosterling, P. Martial Lekeux, tijdens den oorlog artillerie-commandant" in *Gazet van Antwerpen* (15-16 April 1922) in het Nederlands, twee jaar vooraleer de Franse vertaling verschijnt.

90. *Het Handelsblad*, 26 februari 1922; *Het Nieuws van de Dag*, 15 maart 1922; *Gazet van Antwerpen*, 20 februari 1922 en 27 februari 1922.

91. *Het Nieuws van de Dag*, 15 maart 1922.

Franstalige boek zelf⁹². “Zelden heeft een Belgisch boek in het Belgische land zooveel bijval gehad”, schreef Karel Van de Woestijne in *N.R.C.*⁹³. Voor Van de Woestijne was het “een der rijkste want onbevangenste boeken”, waarin “mystieke verzuchtingen” en de “leelijkheid” van het slagveld samen gebracht werden. Wel beschreef hij de humor als “echt-Waalsch”⁹⁴: konden Vlamingen wel met dit boek lachen? Ook Marie-Elisabeth Belpaire wijdde in het gezaghebbende *Dietsche Warande en Belfort* een lange recensie aan *Mes cloîtres*, waarin de Franse tekst uitvoerig, en zonder bijhorende Nederlandse vertaling, geciteerd werd. Belpaire vond dit “eindelijk een boek dat geheel voldoet, over de ontzaggelijke tragedie van den oorlog, realistisch in ‘t opnemen van gewelddaad en afzichtigheid, idealistisch, daar het de volle beteekenis huldigt van deze vier jaren die ‘t aanschijn der aarde hebben gewijzigd”⁹⁵. Zij waardeerde, net zoals haar Franstalige en Nederlandstalige collega’s, de mix van oorlog en religie in “de mystieker die voortleefde in de krijger”⁹⁶. Tegelijkertijd kreeg de recensie een politieke betekenis doordat Belpaire *Mes cloîtres* in verband bracht met het lot van de Vlaamse soldaten aan het front. “De franciskaan bij hem neigt vanzelf naar verdrukten en vertrapt... naar onze Vlaamsche jongens bij gevolg”⁹⁷. In dat opzicht vond de recensente het “heerlijk slot” “het schoonste [...] in dat edel boek”: daarin vertelt Lekeux over de dood van zijn zus Maggy die “dag en nacht geslaafd had in dienst van de duizenden Vlamingen”⁹⁸ in Luik. De recensie eindigde

dan ook met een wens aan de overleden Maggy, die een niet mis te verstane referentie was naar de naoorlogse moeilijkheden tussen Vlamingen en Franstaligen: “Moge die ‘petite sainte’ daar boven bidden voor den vrede van ons vaderland, de verzoening tusschen standen, geslachten, verschillende gezindheden”⁹⁹.

Over het algemeen vond men de stijl verzorgd. Alleen in *De Vlaamsche Gids* meende de criticus dat *Mes cloîtres* “niet in de rij van Duhamel en Dorgelès”¹⁰⁰ thuishoorde; wel kon het werk boeien door de eerlijkheid en heldhaftigheid die het uitstraalde.

Toen dan de Nederlandse vertaling verscheen, in 1924 uit het Frans vertaald door de minderbroeder P. Athanaas Buttiens, was Lekeux al “de gekende ‘monnik-soldaat’”¹⁰¹, die men niet meer aan het publiek moest voorstellen¹⁰² en die “het schoonste onder de schoone na-oorlogsche boeken” schreef¹⁰³. Marie-Elisabeth Belpaire vond dat het werk “voor alle Belgen belangrijk” was¹⁰⁴, maar een andere criticus van *DWB* benadrukte vooral het belang voor de Vlamingen:

Voor ons Vlamingen, mocht dit heerlijk boek niet onbekend blijven. Pater Lekeux, tijdens den oorlog artillerie-kommandant, waardeert onze dappere jongens; hij, die het grootste deel van den oorlog doorbracht op enkele meter van de vijand, heeft het lijden en strijden der Vlaamsche soldaten van dichtbij gezien.

92. Opmerkelijk is dat in 1925, als de Nederlandse vertaling al een jaar oud is, *Het Vaderland* nog een recensie van *Mes cloîtres* publiceert (13 september 1925).

93. KAREL VAN DE WOESTIJNE, *N.R.C.*, 3 november 1923.

94. *Idem.*

95. M.E.B., “Boekennieuws”, *Dietsche Warande en Belfort*, juni 1922, p. 757.

96. *Idem.*

97. *Idem.*

98. *Idem.*

99. *Idem.*

100. L. VAN RIEL, “Fransche Letteren”, *De Vlaamsche Gids*, 1923-1924, XII, 2, p. 172.

101. *Het Nieuws van de Dag*, 10 juli 1924.

102. *Het Handelsblad*, 24 november 1924.

103. *Dietsche Warande en Belfort*, 1924, p. 767.

104. *Idem.*, 22 juni 1925.

Een Vlaamsche vertaling van Pater Martiaals oorlogsboek mocht er dus wel zijn¹⁰⁵.

En opnieuw loofden de recensenten hoe *Mijn roode kloosters* “wonderwel het ruw dagelijksch oorlogsleven” beschreef en tegelijkertijd een “stichtend werk” was: “wie het leest, wordt er beter door als christen en als vaderlander”¹⁰⁶. Zoals gewoonlijk verwezen de critici niet of nauwelijks naar de kwaliteit van de vertaling, op enkele uitzonderingen na. “De Vlaamsche titel klinkt het krachtigst” vond K. Cruysberghs in *Boekengids* en “in de vertaling gaat geen kruimel der oorspronkelijke schoonheid verloren”¹⁰⁷. Volgens *DWB* weerspiegelde de titel van de vertaling de essentie van het boek: “een visie van bloed en vuur, doch ook in die woelige, gruwelijke omgeving innige kloostervrede” en dus “de ineenweaving van die twee [monnik en soldaat] levens tot een harmonisch geheel”¹⁰⁸. Ook *Het Nieuws van de Dag* waardeerde de “levende Vlaamsche taal, die iedereen bevallen zal”¹⁰⁹.

IX. Lekeux in de 21ste eeuw

Hoe is het met de bestseller van toen gesteld in de 21ste eeuw? In 2013 verscheen er een nieuwe uitgave van de roman, tegelijkertijd in het Frans en in het Nederlands, bij uitgeverij De Schorre/Les éditions De Schorre. De Nederlandse vertaling wordt op de titelpagina omschreven als een “behoedzaam gemoderniseerde versie” van *Mijn roode kloosters*¹¹⁰. De bewerker is Luk Verlonje. Hij koos een nieuwe titel voor de Nederlandstalige versie, die nauwer aansluit bij de originele Franstalige titel: *Mijn kloosters in de branding*. De originele Franstalige versie is overigens ook gratis van het internet te downloaden in de uitgave van 1922.

Uitgeverij De Schorre werd opgericht in februari 2006 door het Max Deauville Fonds. Volgens de website wenst ze “het werk van de Belgische auteur Max Deauville te verspreiden alsook andere geschriften die verband houden met de Grote Oorlog”¹¹¹. De uitgeverij werkt tweetalig en is een initiatief van Bernard Duwez (een nazaat van Maurice Duwez, alias Max Deauville).

Het boek werd in 2013 niet meer uitgegeven als literatuur, maar als monument. Het is een weergave van het verleden bedoeld voor de toekomstige generaties. In tegenstelling tot een document, dat nog niet geïnterpreteerd is, is een monument een interpretatie van het verleden, een commentariseerde weergave van het verleden. Daarbij maakt de nieuwe uitgave gebruik van documenten van toen (en van later).

De illustratie op de kaft van de Franstalige versie is een gravure van Louis-Henri Devillez van de vernielde toren van de kerk van Oud-Stuivekenskerke. Die van de Nederlandstalige versie is een foto van de ruïne van de toren van Oud-Stuivekenskerke met prominent in beeld de ladder waarmee Lekeux die toren beklom. Daaruit blijkt meteen het achterafperspectief dat deze uitgave aanneemt: de ruïne is wat overblijft, is een herinnering aan de toren, zoals dit boek een herinnering is aan het boek uit 1922. Die indruk wordt versterkt doordat de uitgever in de Nederlandstalige versie net voor hoofdstuk 1 een afbeelding inlapt van de kaft van de oorspronkelijke uitgave (in het Frans, eerste druk). Dat verhoogt sterk het metakarakter van deze vertaling: het is geen op zichzelf staande literaire tekst, maar een soort commentaar bij de brontekst. Ook de toevoeging van voetnoten aan de romantekst (zowel Franstalig als Nederlandstalig) dragen bij tot de commentaarfunctie.

105. *Idem*, 1924, p. 767.

106. *Het Nieuws van de Dag*, 10 juli 1924.

107. K. CRUYBERGHS, *Boekengids*, 1924, p. 638.

108. *Dietsche Warande en Belfort*, 1924, p. 767.

109. *Het Nieuws van de Dag*, 10 juli 1924.

110. FR. MARTIAL LEKEUX, *Mijn kloosters in de branding*, 2013.

111. Uitgeverij De Schorre, <http://www.deschorre.net/NL/index.php>.

Een altaar in een kapel in de voorste linie in Oud-Stuivekenskerke (Diksmuide), met aan de muur een gedenkplaat voor Edouard Snytsers gesneuveld op 3 maart 1915. Waarschijnlijk betreft dit het altaar van Martial Lekeux in de ruïne van de toren van de Sint-Pieterskerk te Oud-Stuivekenskerke. Bron: Fotocollectie In Flanders Fields Museum.

Het boek krijgt in beide talen een kort voorwoord van Mark Eyskens, minister van staat. Daarin krijgt het geen literaire karakterisering, maar onderstreept Eyskens het belang van het herinneren ("le devoir de mémoire")¹¹². De huidige uitgave maakt deel uit van de herinneringsarbeid. Daartoe heeft de uitgever ervoor gekozen om de roman als document te presenteren, in combinatie met een hele reeks andere documenten: er staat veel fotomateriaal tussen de tekst, van Lekeux zelf of van het landschap, van de loopgraven, de toren, het wapentuig, vaak met duidende onderschriften. Er is ook een kaartje van Oud-Stuivekenskerke in 1927 en een kaartje van de Slag aan de IJzer. Op het einde krijgt de lezer een reeks afbeeldingen te zien met betrekking tot de gedenkkapel die Lekeux heeft laten oprichten en die nu ook hem gedenkt. Het boek neemt de gedenking van Lekeux op en is ook zelf een gedenkplek, van zijn boek en van hemzelf. Zo vindt de lezer ook een krantenartikel uit 1936 toen Lekeux opnieuw onder de aandacht kwam, met een kruistocht tegen Hitler. Het valt op hoe Lekeux in dit boek haast als een gespleten persoonlijkheid naar voren komt, met de bekende nadruk op zijn twee totaal verschillende rollen: de afbeelding van de glasramen van de Gedenkkapel tonen hem als officier op de uitkijk enerzijds en als monnik in gebed anderzijds. De achterflap bevat niet één maar twee portretfoto's van Lekeux, eentje van Lekeux als monnik (met een bijbehorende biografie) en eentje van Lekeux als officier (met eveneens een bijbehorende biografie). Net voor hoofdstuk 2 wordt hij zelfs in drieën gesplitst: de officier (met foto en tekstje), de priester (idem) en de schrijver (idem).

Nog andere documenten vervolledigen deze uitgave. *Mes cloîtres dans la tempête* wordt gevolgd door een ander kort tekstje van Lekeux (De bestorming van Tervaete) en door het al genoemde krantenartikel van Emile Vandervelde (ook een minister van staat, 1866-1938) uit 1915 waarin

die vertelt over een ontmoeting aan het front met Martial Lekeux. Het stukje van Vandervelde heroïseert Lekeux: "*L'autre soir un obus est entré chez lui. Il éclata, mais par un hasard extraordinaire – peut-être dit-il un miracle – L... n'eut d'autre mal qu'une écorchure au doigt.*"¹¹³ Ook laat Vandervelde Lekeux ondanks zijn zeer penibele omstandigheden zeggen: "*Je n'ai jamais été aussi heureux*"¹¹⁴. Vandervelde, een vooraanstaand socialist en op dat moment lid van de ministerraad van de Belgische regering in ballingschap, legt Lekeux geen religieuze woorden in de mond, maar wel patriottische: "*J'ai conscience d'être utile à mon pays [...] 'Vive le Roi!'*"¹¹⁵. Het proza van Lekeux wordt zo geklemd tussen twee aanbevelingen van ministers van staat, een katholiek en een socialist, beiden met veel autoriteit. Ondanks die nadruk op het belang van Lekeux en zijn boek heeft de nieuwe uitgave geen potten gebroken. Er is geen aandacht aan besteed in de pers en de verkoopcijfers zijn vermoedelijk laag. De uitgave is ook weinig verzorgd.

X. Conclusie

Het lijkt bizar dat *Mes cloîtres* in het interbellum een bestseller was, in heel België. Nu heeft het boek enkel nog documentaire waarde. Maar ook het feit dat het een bestseller was heeft documentaire waarde. Erica van Boven stelt dat bestsellers een bijzondere inkijk bieden in de tijd waaruit ze voortkomen.

Een bestseller is dat ene boek dat iedereen nu ineens wil lezen. Kennelijk sluit het op een of andere manier aan bij wat er op dat moment onder het publiek leeft. Het geeft uitdrukking aan bijvoorbeeld actuele maatschappelijke kwesties, vragen wensen en angsten van de dag, heersende opvattingen en normen – en niet alleen de uitgesproken maar ook de die-

112. FR. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres dans la tempête*, 2013, p. 6.

113. FR. MARTIAL LEKEUX, *Mes cloîtres dans la tempête*, 2013, p. 216.

114. *Idem*, p. 216.

115. *Idem*, p. 216-217.

per liggende deels onbewuste, onderhuids levende ideeën en waarden, [...] datgene wat in een bepaalde maatschappij op een bepaald moment als vanzelfsprekend geldt. De bestseller is een ongeëvenaarde bron als het erom gaat dergelijke verborgen maar wezenlijke denkpatronen op het spoor te komen.¹¹⁶

Met onze bijdrage hebben we het succes van Lekeux's boek aangegrepen om een licht te werpen op zowel de denkpatronen van de interbellum-maatschappij als op de aard van de roman zelf. We hebben aangetoond hoe het boek aansloot bij een narratief dat wortelde in de oorlogscultuur. Dat narratief bestond in tweevoud: zowel patriotisme als religie boden een verhaal waarin offer en lijden centraal stonden en de voorwaarden waren om tot verlossing te komen. Dat bracht ook een sterk vijandbeeld met zich mee, een opjuttend wij-zij-denken. Lekeux gebruikte de retorische truuk van de omkering om zijn lezers door dat narratief te loodsen en om lijden, lelijkheid en wreedheid te legitimeren. Hiermee haakte hij in op heersende opvattingen over de positieve kanten van de oorlog

om de oorlog te verheerlijken als de remedie tegen een degenererende maatschappij. Hij gebruikte een aantrekkelijke literaire vorm, met veel afwisseling, zelfs humor en hij zette herkenbare genre-conventies in. Tegelijk benadrukte hij de waarachtigheid, het 'niet-literaire' van zijn verhaal: zijn dubbele status van soldaat-monnik speelde hij ten volle uit om zichzelf en zijn boek voor de lezers geloofwaardig te maken. Dat lukte zeer goed, zo blijkt uit ons relaas. Ook toen vonden sommigen het een bizar boek, maar tegelijk ging er een grote aantrekkingskracht van uit. Die aantrekkingskracht bleef nog enige tijd nazinderen. Nog in de jaren '50 schreef Robert Gilsoul dat: "[o]n voudrait se rebiffer contre des idées, des sentiments, presque imaginables dans notre climat de pensée, mais on est entraîné par ce livre jailli"¹¹⁷. Nu is zij echter volledig verdwenen. We kunnen de roman enkel nog als een curiosum lezen, of, in het beste geval, als document. Een bestseller, aldus Van Boven, "heeft aan latere lezers niets meer te zeggen [...] hij spreekt slechts één groep of generatie van lezers aan."¹¹⁸ Er gloort waarschijnlijk nooit nog een nieuwe horizon voor Martial Lekeux.

Myrthel Van Etterbeek behaalde een master in de Culturele Studies aan KU Leuven en werkt momenteel aan een doctoraat over de Belgische literatuur over de Eerste Wereldoorlog uit het interbellum aan KU Leuven. Dit onderzoek kadert in het Belspo-Brain onderzoeksproject: Recognition and Resentment: Experiences and Memories of the Great War in Belgium (Memex WW1).

Elke Brems is hoofddocent aan de faculteit Letteren van de KU Leuven. Ze is het hoofd van de onderzoekseenheid Vertaalwetenschap. Ze doet onderzoek naar Nederlandse literatuur en naar interculturele transfer tussen de Nederlandse cultuur en andere culturen. Ze is één van de coördinatoren van het Belspo-Brain onderzoeksproject: Recognition and Resentment: Experiences and Memories of the Great War in Belgium (Memex WW1).

Reine Meylaerts is gewoon hoogleraar aan de faculteit Letteren van de KU Leuven. Ze doet onderzoek naar vertaling en interculturele transfer in meertalige culturen en in het bijzonder in België. Ze is co-promotor van het Belspo-Brain onderzoeksproject: Recognition and Resentment: Experiences and Memories of the Great War in Belgium (Memex WW1).

116. ERICA VAN BOVEN, *Bestsellers in Nederland 1900-2015*, Antwerpen, 2015, p. 15-16.

117. ROBERT GILSOUL, "Le roman historique et le récit de guerre", in Gustave Charlier & Joseph Hanse, *Histoire illustrée des lettres françaises de Belgique*, Bruxelles, 1958, p. 519.

118. ERICA VAN BOVEN, *Bestsellers in Nederland ...*, p. 15-16.